Báthori Csaba – Füleki Gábor

Szó szerint minden

esszé egy interjúkötetből

– De közben édesanyád már, ha jól tudom, beíratott a Mikszáth Kálmán téri Piarista gimnáziumba. Oda is jártál 1971 és 1975 között, ha jól értem, már a Rimaszombati utcából, Kelenföldről, ugye?

– Igen, vagy Magyar bácsi műhelyéből, vagy a Kelenföldről, nem tudom pontosan, összefolynak az évek. Az 1-es busszal jártam, az biztos, leszálltam a Múzeumnál, bekullogtam a Múzeum utcán, így. 1975 tavaszán vitt be oda először édesanyám, beíratni. Már az első belépő… jaj, annyi valami volt, mint a tenger. Belépünk a kapun, jobbra egy portásfülkében apáca ül, főkötőben, s mondja, jobbra a folyosón menjünk, ott az igazgatói szoba. Igen. De baloldalt – rajta akadt meg a szemem először –, baloldalt egy hórihorgas, parányi kerek fémkeretes szemüveget viselő pap duruzsolt egy házaspárral, szemlátomást tanácskoztak. A pap látványa engem azonnal felvillanyozott. Papot láttam már addig is párat, zömök, duzzadt kézhátú, tarisznyás hasú rágcsálót… de ez, ez a figura megdelejezett. Horgas orr, pengeszáj, pityke szem, Szörényi-levente-szemüveg, deszka termet, kapitányi testtartás, – ha anyám nem rángat tovább, bámulom holnapig. Szeptemberben, már az órákon, ahogy sorban felködlöttek a szaktanárok, jött egyik óra a másik után, akkor is Jákobot – így neveztük –, őt bámultam, ezt a langaléta fekete tornyot, percről percre. Felállt a katedrára, s hogy csillapítsa a szünetből még átszüremkedett pusmogás zaját, magasba emelte mutatóujját s így tartotta egy fél percig. Azonnal beállt a csend. Akkor lelépett a katedráról, és járkálni kezdett a padok közt, és aztán így gomolygott később négy éven át minden órán. Kicsit sisegő hangon beszélt, bár nem volt pösze, talán csak szelídségét jelezte ezzel a mesterkélt kedvességgel. Nyájasan volt szigorú: inkább a tónusával dorgált, semmint magukkal a szavakkal. Mindenkit úrnak szólított, Gonda úr, Szita úr, Ihászy úr, Báthori úr. Tizennégy évesen úrként léptünk fel a tudatlanok között… De micsoda bizalmi és elismerési előleg. Nyilván volt köztünk kis úrfi, tizennégy éves uracs, de volt köztünk modortalan, vásott pernahajder is, – ő is úr volt Jelenits óráján. Lehet, hogy csak így tudta átadni közlendőit, ezzel a komoly vételre állított megszólítással. A megszólított is önkéntelenül megkomolyodott, még a legborzasabb kófic is. Valahogy komolyabbá akart tenni bennünket, mint voltunk. Beállítani minket a felnőttek közé, persze, úgy esetlenül, ahogy jöttünk: kis keszeg csapott vállal, pattanásos homlokkal, mutáló hangszálakkal. Figyelt és

formált. Írásbeli dolgozataink alá saját kezűleg odakerekítette véleményét, tapintatosan, de nyomatékkal. Támogatott. Én – érdi szegénylegény, Magyar bácsi zabiunokája, levetett göncök viselője – időnként lebegő, nem testhez álló ruhadarabokban jelentem meg az iskolában… Mire egyszer csak behív a szobájába, és azt mondja: Báthori úr, én most kaptam a Vigíliától nyolcezer forint tiszteletdíjat, odaadom magának (mert nem csak urazott, hanem magázott is minket) a felét. Én szabadkoztam előbb, de aztán elfogadtam. Vettünk belőle rám illő nadrágot, inget, pulóvert. Minden paptanárnak egy szobája volt a rendházi épületrészben. Jelenits sokszor behívott magához, hol beszélgetni, könyvet adni, folytatni az órát. A szoba egyetlen máglya könyv, stósz stósz hátán, padlón és mennyezeten, kis ösvények peremére rendezve, hogy járni tudjon az ember a puturlukban. Szappan- és pipereillat terjengett ebben a cellában, valahányszor beléptem az ajtón. Frissesség, keményített fehér gallér, ápoltság. Soha nem láttam őt, mondjuk, borostásan. A körme fehérlett, még csillogtak rajta a mosakodás utolsó vízcseppjei. Mindig tíz ujját megfeszítve beszélt. Felállt a katedrára, és magyarázni kezdett valamit: tíz ujját kissé szétterpesztette, glédába állította, pálcikákra bontotta, és szögletes mozdulatokkal amúgy szurkálta a levegőt, úgy részletezett valamit. Nem nagylelkű, de a maga káptalanságában csalhatatlan ízlése volt. Nem minden szempontból vette szemügyre a művet vagy a szerzőt, de az ő szempontjából nézve mindent elmondott. Nem a szemcsippentős és illetlen szemlélettágítás híve volt, hanem a szűkebb körben szemlélődő leásásnak. Átláttad horizontális szemhatárát, és csodáltad vertikális varázsát: az elmélyedésben akkor, esküdtem volna rá, párját ritkította. Nem a felvilágosodás értelmében vett világtörténelmi botrányok leleplezője volt (bár a *Merj tudni* kanti attitűdjét ő is magának vallotta), ettől valahogy irtózott… hanem a mélységben újdonságot találó, a háztájiban is végtelen üdvöt lelő atlétáé. Katolikus vezérlése közben is átadott valamit a szókratészien tapintatos nem-tudás éthoszából, abból a várakozó pártatlanságból, amely nagyon is nyomatékos, hitével összefüggő nyilatkozatait övezte. Pilinszkyről senki nem beszélt mélyebben azóta sem, Rónay Györgyről sem; de Székely Magda költészetére is ő hívta fel a figyelmem. De még később is csodáltam bátorságát: egy-egy kérdésben olyankor mondta el igazát, amikor mindenki üres és hazug ájulatot várt. *Az én szememben*, mondom, lehet, hogy csak ebben a két sokat látott szemben megmaradt annak, aki az ismeretlen igazságoknak is képes helyt adni a szívében. Minden apologetikus igyekezete mélyén ott érzem a végső tudásra vonatkozó fenntartás becsület-csíráját, és ezért nem vonhatom meg tőle vonzalmam ma sem. Én magamban össze tudom

egyeztetni a leszűkülő papi lélek utóvédharcainak merevségét és az agnosztikus óvatosság udvarias tónusát. Ezért bátorkodom idézni ebben a szakaszban is Voltaire-t, hiszen a legmélyebb katolikus ember hite is vastag agnosztikus rétegeken át, a hitetlenség hosszú ideig nem ideiglenesnek vélt földrengés-törmelékein át próbál leérni, lefele kapaszkodni a reményhit sárgaföldrétegéig. *Il y a dans toutes les académies une chaire vacante pour les vérités inconnues, comme Athènes avait un autel pour les dieux ignorés* (*Minden akadémián van egy üres szék az ismeretlen igazságoknak, mint ahogy Athénban is volt egy oltár az ismeretlen isteneknek*).

– Ez a rokonszenv eleve némileg elvont, szellemi természetű lehetett, hiszen egy paptanárról még kevesebb „személyes adatot" ismerhettél, mint, mondjuk, egy állami iskola tanulója. Volt kapcsolatotokban személyes vonás? Mód nyílt arra, hogy megismerd ennek az embernek belső „szerkezetét"?

– Nem, csakugyan, vonzalmam inkább abból táplálkozott, hogyan beszél ez az ember a világ dolgairól. A személyéről nem tudtam semmit. Szülei? Hm. Testvérei? Hm. Életmódja? Hm. Étkezési szokásai, ízlése? Hm. De lenyűgözött a tartása, az a csigaházban hordott , mégis egyetemesnek vélt bölcsesség. Még leginkább a nyári kerékpártúrákon kerülhettél közelébe: ő a libasor elején, az út peremén, mi pedig – harmincan-harmincöten – a háta mögött a kerékpárokon. És ha esténként megérkeztünk, mondjuk, Nagybörzsönybe, letanyáztunk, felvertük a sátrakat, tábortüzet gyújtottunk, és ő gyorsan rottyantott valami lét, sütött tarhonyát egy nagy kondérban. Akkor se tudtad meg, mi lakik benne, de legalább megláttad közelről szíjas karját, gyeplős bőrét, s az egész figurát kissé ernyedtebb humanizmussal, mint az órákon megszokhattad. Jelenits soha nem kínált szellős kilengéseket, semmilyen értelemben. Kissé suttogva beszélt, nem nevetett nagyokat, inkább csak szöglete felé húzta szét a száját. Kémlelt aprócska szemével, egyetértést várva, és megdöckölte a hátadat. Nem érintett meg bennünket, valójában nem. Ha sétálgatott az osztályban, és meg-megállt valamelyikünk hátában, néha a tarkónkra tette tenyere déli élét, megpaskolta lágyan, majd gyöngéden ökölbe szorított kezefejét még nyugtatta pár pillanatig az illető tarkóján. Hangulatember volt? Igen, utóbb nem egyszer bujkált benne néma ingerültség, ilyenkor befele gyűrte alsó és felső ínyét, hullámoztatta ajkait, mintha visszagyűjtené a szavakat. Egyik legszebb ajándéka volt, esztendőkön át naponta átadott ajándéka az a hajnali diákcsemege, egyféle lelkigyakorlat, amellyel reggelente a piarista kápolnában kínált meg mindenkit, aki igényt tartott rá. Az egyik padban térdelt, a kápolna félhomályában, és – kilestem egyszer – tenyérnyi kis papirkákból felolvasott rövid halk magyarázatokat. Vagy nem olvasott fel – elmondta fejből, élőszóval, amit egy-egy eseményhez, tényhez,

újszövetségi vershez, hétköznapi eseményhez hozzá kívánt fűzni. Csontjaid üresek reggel, a hajad üres, még a szíved is üres, és akkor bemész a homályba, és hirtelen ellop valaki saját társaságodtól. Lehet, a suttogó tudás, a tukmálástól mentes kínálás, vagy a hajnali tompaság és az első tanóra közti szürke időhézag tette oly vonzóvá ezeket a perceket, a lélek kisimogatása tudatlan álmaiból. Vagy-e már valaki arra a napra, kérded magadtól néha reggel hét és nyolc között. Vagy-e valaki egyáltalán. Mert ha bementél a kápolnába, akkor, tudhattad, ez a homályban térdeplő ember egy kis igazságot segített felszínre juttatni, vagy egy kis hazugságot segített elsüllyedni legalább arra a napra. Ez a virradati fohászkodás, igaz, nem érvelő tudást adott, hanem inkább egy napra elegendő egyensúlyadagot, mégis hozzájárult ahhoz, hogy délután sem válhatunk – az iskola falain kívül sem – ősemberré.

– Jelenits a hetvenes években híres nyilvános előadásokat is tartott. Például hosszú időn át szónokolt Pál apostolról, arról a figuráról, aki szemlátomást őt is lenyűgözte, és hitéletének rendíthetetlen alapzata volt. Mivel tudom – esett már szó erről ebben a beszélgetésben is –, hogy később kritikai fénytörést szenvedett ez az ifjúkori tapasztalatod, kérlek, részletezd kissé azt a meghátrálást, ijedtséget vagy feszélyező dilemmát, amely ifjúkori rajongásodat mérsékelte. Szerinted van-e lehetőség arra, hogy az ember lényeges szellemi pályamódosítást végezzen később, illetve hogy az milyen elemekből épül, és mennyiben töri fel első meggyőződéseid kőpadlóját. Tudsz-e még részlegesen dicsérni valamit abból, ami aztán egész csalódásod része lett? Vagy szellemi tartásunk olyannyira összeforr a kritikai szemlélettel, hogy lehetetlen valamit megőriznünk a kritikával nem eltörölhető lelki őskorunkból?

– Nézd, van az *Othellóban* egy fordulat, röviden idézem. Desdemona faggatja Jágót*: mit tudnál írni rólam, ha dicsérned kellene egy-szer*? Mire Jágó azt feleli: *Ó, nemes hölgy, ne szedj rá engem erre, / mert én semmi vagyok, ha nem vagyok kritikus* (*O gentle lady, do not put me to 't, / For I am nothing, if not critical*). Szóval, főleg a gonosz gondolja azt, hogy csak akkor ér valamit, ha unos-untalan bírál. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy az ember nem tölthet el egy életet azzal a kizárólagos elemózsiával – bármennyire egyszeri és ősi eledel volt is az –, amelyet kamaszkorában örököl. Jelenits – és korai tanítóim – elbeszélése egyet mindenképpen szoros feltételként közvetített: vallásunk történeti képződmény, közép-pontjában egy valaha valóban létezett alapító áll, akinek személyes élet-történetét az evangéliumok beszélik el. Igen, de én akkor, mondom, kezdtem kifagyni ebből a hitből, és sokoldalúan megbolygatta örökségе-met már csak néhány újabb olvasmányom. Goethe, Lessing, Rilke, mások. A legnagyobbak. Ezt olvasom pl. már 1982-ben, Goethe Herdernek, 1788.

szeptember 4-én: *Kétségtelen: a Krisztusról szóló mese /=Märchen/ az oka, hogy a világ még 10 millió évig fennállhat, mégsem fog észhez térni senki, ugyanis tudásnak, értelemnek, fogalmi gondolkodásnak ugyanakkora adagjára van szüksége ahhoz, hogy tanait megvédje, mint ahhoz, hogy megcáfolja. Közben pedig nemzedékek torlódnak egymásra, az egyén csak egy szegény pára, döntsön akár érte, akár ellene: az* Egész soha nem Egész*, így aztán az emberi nem otrombaságok közt hánykolódik, – és mindennek nem volna semmi jelentősége, ha ez a meggyőződés nem befolyásolna hatalmas mértékben olyan pontokat, amelyeket az ember fontosnak tart.* Ez fontos, ez az utolsó fordulat: ha nem befolyásolna… Úgyhogy én pl. Pál apostol üzeneteit a hetvenes években, a Bakáts téren – Jelenits igazi szellemi rajongással és csírátlan tisztasággal, hogy ne mondjam, steril ártatlansággal előadott szeretet-himnuszozása idején – nem vehettem át kritikai készséggel, a mérlegelés tapintatával. Az újszövetségi iratok (főleg egy katolikus kamasz csápjai közt) olyan egységes és minden törésvonalat kizáró sugallati töménységben, egymásra bokrosodó egységes hittömb alakjában jelennek meg, hogy megtanulásuk közben a kritikai szemlélet egyszerűen nem foganhat meg. Kinek jutott volna eszébe ott az, hogy Jézus személyes élete (ha Jézus élt valaha is) egyáltalán nem tükröződik Pál teológiájában, s az, akinek Pál tanítványa és szolgája kívánt lenni, valójában nem a történeti Jézus volt, hanem a keresztre feszített, a Felkent, Krisztus. Kinek szúrt volna szemet, hogy ez a kifejezés, *felkent*, csak a *Rómaiakhoz* írt levélben kétszer olyan gyakran bukkan fel, mint az összes szinoptikus evangéliumban együttvéve? Pál szemlátomást kínosan kerüli a Jézus név említését; az egész életművében mindössze 15-ször fordul elő, a Krisztus megjelölés ellenben 378-szor. Előbb-utóbb nem hessegetheted el a gyanút, hogy Pál világát nem Jézus személyisége, a Hegyi beszéd egyszerű „boldogság"-áhitata határozza meg, hanem egy önálló, később meglehetősen kárhozatossá ragályosodott kegyelemtan. Akadt gondolkodó, aki egyenesen azt állította, hogy Pál semmit sem tudott Jézusról. Pált, úgy tetszik, nem Jézus élete, hanem Krisztus halála érdekelte, nem Jézus hite, hanem a Krisztusban való hit, nem Jézusnak az emberiség javáért megtervezett eleven létkísérlete, hanem teologikus éterbe emelt megváltás-mintájának átörökítése. Ha belül maradok örökségemen, eszem ágába nem jut, hogy vallásom alapító iratában nem egy, hanem számtalan, de legalább két teológia lappang, és azok egymást lényegesen megingatják. Az emberiség nagy vallási alapszövegeit *együttesen* magasban megpillantó Goethe, és az Újszövetség *kizárólagos* érvényét magasztaló Lavater: két éghajlat, külön égöv. Hallhattam volna én 1973-ban a Bakáts téri rideg falak közt Bolingbroke lordról, aki vallásom alapító okiratában *két vallás*t vélt elkülönülni egymástól, Jézusét

és Pál apostolét? Hallhattam volna-e Kantról, aki a legtisztább őszinteséget követeli a szív legrejtettebb tartalmaival kapcsolatban, és Jóbbal összhangban bűntettnek véli, ha hízelgünk Istennek és legmélyebb hitünket félelemből eredeztetjük? Hiszen ő is elkeríti Krisztus tanítását magát attól a híranyagtól, amely arról *tudósít*, és a csupasz erkölcsi tanítást próbálja kiszűrni az újtestamentumi tételekből. Nem sejthettem meg akkor, ott, amit később beláttam: a Bakáts téri szellemi litániákon inkább metafizikát hallottam, nem éthoszt, hitet, nem szeretetet, krisztológiát, nem Hegyi beszédet, dogmatikát, nem szeretet-eligazítást, inkább az igaz hitre vezérlést, semmint a helyes cselekvés tanácsait. Holtponton álltam, de hittem még. Hitem segített felnövekedni, de nem segített gondolkodni. Vagy a gondolkodás után visszajutni érettebb hitemhez, amely kimosogatta magából a kamaszkori mérgeket. Nietzsche barátja, Overbeck mondta: a kereszténység minden rokonszenves vonása Jézushoz, minden ellenszenves vonása Pál apostolhoz kapcsolódik.

– *Akkor nagy hatással volt rád Jelenits Pál apostolról tartott előadássorozata, ez nyilvánvaló. De most úgy érzem, mintha az utólagos, jelentős mértékű „hitetlenkedés" annak értékeit némileg beárnyékolná, viszonylagossá tenné. Tanítód vétlen személyes indítékaihoz nem fér kétség, de mintha magadban kevesellnéd azt, amit elmondott, ahhoz képest, amit elmondhatott volna. Nem úgy van-e, hogy egy katolikus teológus – egyszerűen hivatalos állásánál fogva sem – nem rendelkezhet azokkal az érzékszervekkel, amelyek hitvallásának (akár az evangéliumra visszavezethető, akár a későbbi egyháztörténetben a feltett ősi hitanyaghoz végzetesen hozzáforradva) alapelemeit alkotják? Ahogy a katolikus hithirdetőnek, úgy a címzettnek – neked – sincs módja az egyes pilléreket megingatni, a tömény titkot szétzilálni annak veszélye nélkül, hogy ne támadna fel gyanúja az Egész iránt. Hiszen, tudjuk, Pál hitrendszerében több olyan kardinális alkotórész szervesül, amely a katolikus dogma része*.

– Igen, zöld napjaimban még csak árnya sem merült fel annak, hogy Pál alapgondolatait, szellemi attitűdjének rontó következményeit, műveinek részleteibe mélyedve, felvethessem magamban. Nem szökött szembe pl., hogy Pál (és később Ágoston, Pascal, sok más) az embert *gyökeresen rossz*nak gondolja, és noha az eredendő bűn dogmáját majd Ágoston találja ki, a reformátorok sulykolják tovább, levelei mélyen pesszimista emberképet tükröznek. Nélküle nincsen predesztinációs őrület, nincsen aszkézis, nincsen nő- és test- és nemiség-ellenesség, nincs betű és lélek antagonizmusa, nincs Istenfiaság, nincs visszatérés a Végítéletkor. (A szeretetparancs, és ez akkor is lenyűgözött, igen, az jézusi eredetű, és ezt a Bakáts téren is megsúgta tanítóm száján át a világszellem.) De utólag nézve fájlalom, hogy végtelenül tisztelt tanítóm egyáltalán nem ütköztette a

Pál apostollal kapcsolatos hatalmas (!) kritikai irodalomnak egyetlen pontját sem a katolikus apologetika megcsontosodott eszményeivel. Nehéz erről beszélnem. Pedig a Pállal szembeni ellenszenv nem mai keletű, és legalábbis Porphüriosztól Voltaire-en át Nietzschéig, Spenglerig terjed. Voltaire fennhéjázó és uralomvágyó fanatikusnak nevezi az apostolt, Nietzsche a „gyűlölet hamiskártyásá"-nak bélyegzi, de minden bírálója az opportunizmus élő szobrának látja, s ehhez bőven talál igazolást műveiben. Az 1 Kor. 9. 19 köv.-ben pl. így ír: *mindenkinek mindenné lettem, hogy mindenképpen megmentsek némelyeket*. Jézus szeretetparancsa nem tűrt korlátozást. Pál ellenben így dörög a galatákhoz írt levélben, 6. 10.: *Ezért tehát, míg időnk van, tegyünk jót mindenkivel, leginkább pedig azokkal, akik testvéreink a hitben.* Jézus nem így beszélt. (De hasonlóan szűkíti majd a szeretetparancsot János is, 17. 9., aki az ellenség szeretetének jézusi dikcióját már egyáltalán nem ismeri.) Pál maga „ökölharc"-nak nevezi küldetését (1 Kor. 9. 26), amit Jézus soha nem mondott volna, s a leveleiben lappangó káröröm- és bosszú-gondolat, a katonai éthosz, a türelmetlenség általános indulata már Kierkegaard ellenszenvét is felkeltette. Arról sem hallottam régen, hogy a „másként-gondolkodók"-kal szemben karddal kell kivonulni, meg kell semmisíteni őket, persze mindig hangsúlyozva, ne ítélj, hogy ne ítéltessél. Hogyan is rajonghattam volna olyan hitbéli ősömért, aki ugyan önmagát „isten munkatársának" nevezte, de ellenfeleit „vadállatok"-nak, a zsidóság szellemi-vallási képviselőit pedig „kutyák"-nak csúfolta (Fil. 3. 2.)? Hiszen ha pártatlan lelkiismerettel belefülelünk a páli filippikákba, hajszálpontosan felismerhetjük a fordulatokban az „igazhitűségnek" és az „eretnekségnek" azt a pokolian kárhozatos, egész világtörténelmünket máglyarakássá torzító felfogását, amely Ágoston sötét kegyelemtanától és vagdalkozó türelmetlenségétől a kereszteshadjáratokon át az ún. „boszorkányok", az ún. „eretnekek", az ún. „áltudósok", az ún. szociális felszabadító mozgalmak" üldözésétől fogva a pogromokig, „Jézus Krisztus SA"-jáig (az ún. Harmadik Birodalomban), sőt a gázkamrákig vezet.

Báthori Csaba – Füleki Gábor: Szó szerint minden
Cédrus Művészeti Alapítvány, 2020.